
О.Ганжа

ОПІР СЕЛЯНСТВА ПОЛІТИЦІ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

Тоталітарний режим, встановлений більшовиками у 1917 р., вимагав адекватного собі економічного фундаменту. Щоб контролювати виробництво, треба було знищити приватну власність на засоби виробництва. В дрібноселянській країні це означало, перш за все, відчуження селянської власності. Колективізація, тобто відчуження селян від засобів виробництва, а отже й від результатів праці, могла бути лише примусовою — селяни в роки громадянської війни довели свої небажання колективізувати свої господарства. За роки непу вони не змінили та й не могли змінити своєї позиції в цьому питанні.

Встановлення одноособової диктатури Й.Сталіна супроводжувалося різкою зміною економічної політики: фактичною відмовою від непу і поверненням до комуністичних, командно-адміністративних методів в керівництві економікою. Воєнно-комуністичні методи керівництва економікою були не придатні для мирного часу. Це змушений був визнати ще В.Ленін. В квітні 1921 р. в брошурі “Про продовольчий податок” він назвав ці методи “дурістю і самогубством тієї партії, яка спробувала б її”¹. Сталін врахував цю тезу Леніна, однак досить

своєрідно: поставив країну і суспільство, особливо селянство, на грань громадянської війни, в умовах якої воєнно-комуністичні методи довели свою життєздатність. Саме тому цей період історії Радянського Союзу був наповнений новим сплеском протистояння селянства та держави.

Вже у 1925-1926 рр. Сталін висловлював своє негативне ставлення до нової економічної політики. За його диктатом почали здійснювати заходи, спрямовані на її згортання. Особливо наполегливо це виявлялося у рішеннях з аграрно-селянського питання. У вказані роки було введено експертне оподаткування найбільш заможних верств селянства. Зберігалися дуже низькі ціни на сільськогосподарську продукцію. В той же час зростали ціни на сільськогосподарські машини, будівельні матеріали, промислові товари широкого вжитку. Держава не виконувала своїх зобов'язань щодо постійного постачання селян товарами першої необхідності. Збільшення обсягу заготівель і обов'язкових закупок сільськогосподарської продукції у селян зменшувало частку продукції, призначеної для вільної реалізації на міських ринках. Було встановлено високі податки за право торгувати на міських ринках, що призвело до зменшення селянами вивозу лишків продуктів у міста.

У 1926-1927 рр. почалось примусове насадження колгоспів — тих форм господарювання, для масового існування яких не було соціально-економічних умов. Посилилось невілювання селянства з тенденцією до його економічного і політичного безправ'я.

Негативні процеси в аграрній сфері були породжені політикою “надіндустріалізації”. Її здійснення у 1927-1928 рр. супроводжувалося підвищенням податків на хліборобів, поглибленням “ножиць цін”.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. у відносинах між державою і селянством знову утвердився реквізиційний принцип формування продовольчого фонду замість закупок на ринку. До того ж, розверстка охопила не тільки сферу розподілу, як у 1919-

1920 рр., а й сферу виробництва. Тому її руйнівний вплив на господарство був згубним.

Форсування темпів промислового будівництва викликало негативні явища не тільки у сільському господарстві, але й в Україні у цілому. По-перше, поглибилися продовольчі труднощі, що викликало необхідність введення нормованої торгівлі хлібом. По-друге, відбулась відмова від контрактації, почали здійснюватися принципи продовольчої диктатури. Тобто проводилась цілеспрямована політика насильницького вилучення у селян продовольства. По-третє, почалася експропріація частини селянства з використанням жупелу куркульської небезпеки. По-четверте, почали застосовуватися адміністративні при залученні селян у виробничі колективні господарства.

Серед тих, хто відверто не сприймав колгоспний лад, були в основному заможні селяни, які владними структурами кваліфікувалися як куркулі.

До 1927 - 1928 рр. у ставленні до найбільш заможної верстви селянства провадилась політика обмеження та витиснення (обмеження у використанні найманої праці, розмірах оренди землі, одержанні кредитів і придбання сільгоспмашин). На них накладався підвищений податок. У 1926/27 господарському році середній розмір сільськогосподарського податку на куркульські господарства був підвищений в порівнянні з посереднім, мабуть найбільш ліберальним щодо селян, ставленням влади, роком, на 58 відсотків. В громадському житті їх позбавили виборчих прав (права обирати і бути обраним у органи державної влади).

Політика обмеження і витіснення стримувала зростання найбільш заможного прошарку селянства. Якщо у 1918 р. куркульські господарства в Україні становили 15 відсотків селянських господарств, то в 1929 р. — 3-4 відсотка.

Приводом до кардинальної зміни політики по відношенню до селянства стала криза хлібозаготівель 1927/28 р., яка фактично була спровокована владою. Зі схожої кризи 1924/25 р. держава вийшла за допомогою переважно економічних методів та

урахуванням найбільш суттєвих вимог селян. Тепер Сталін визначив її як “куркульський страйк”, тобто суто контрреволюційний, антирадянський рух “останнього експлуататорського класу”, який необхідно було придушити будь-якою ціною. Про вихід з кризи шляхом поступок інтересам селян не могло бути й мови.

Теоретичним обґрунтуванням та першим практичним проявом нової політики щодо селян стали дії та висловлювання Сталіна під час його відрядження до Сибіру взимку 1928 р. У своїх виступах перед місцевим партійно-державним активом він поставив вимогу “зажадати від куркулів негайного продажу хліба по цінах, встановлених державою”². А оскільки майже всі селяни відмовлялись продавати хліб по значно заниженим цінам, то “куркулем” ставав будь-який селянин, який ухилявся від такого продажу. Навішування ярлика “куркуль” тягло за собою цілком конкретні негативні наслідки, як в економічному, так і в політичному відношенні: посилення оподаткування, позбавлення політичних прав, карні репресії тощо.

Наприкінці 20-х років економічні відносини між державою і сільськогосподарськими товаровиробниками усіх категорій визначалися фактичним поверненням до продрозверстки. За настановою Сталіна у червні 1929 р. було введено обов’язкові планові завдання по хлібоздачі за принципом самообкладання кожного селянського господарства. Відповідно до цього 3 липня ВУЦВК і РНК УСРР прийняли постанову “Про поширення прав місцевих рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів”. Коли хтось ухилявся від поставок зерна у розмірах, накладених сільськими сходами, сільрадам дозволялося штрафувати таких у межах п’ятикратного розміру вартості хліба, який підлягав здаванню. Якщо ж штрафи не вносились, майно боржників підлягало продажу з торгів. Груповий опір розверстці, ухилення від продажу хліба після штрафних санкцій уже тягли за собою звинувачення по статтях 57 і 58 Кримінального кодексу УСРР, у яких передбачалися значно

серйозніші покарання: конфіскація всього майна та депортація засуджених. Коли хлібозаготівлі навесні 1929 р. супроводжувалися надзвичайними заходами, в Україні було конфісковано майно 18 тис. селянських господарств. Восени, коли вже діяли санкції передбачені законом, розкуркулили 15 тис. дворів³.

Посилення економічного тиску на селянство, звуження рамок легальної політичної діяльності для все зростаючої їх кількості, якими супроводжувалося введення нового курсу щодо селян, зменшувало для останніх можливості легального захисту їх інтересів. Це змушувало селян переходити до протиправних дій. Відчувши на власному господарському досвіді переваги ринкової економіки, вільної торгівлі, до певної міри з елементами державного регулювання, селянство однозначно виступило на захист принципів непу. Терором селяни відповідали за стягнення недоїмок по єдиному сільськогосподарському податку та кампанії з проведення самооподаткування. За перше півріччя 1928 р. органи ДПУ зафіксували по всій Україні 117 терористичних випадків, за другу половину року — 302. Подалі опір зростав: за чотири місяці з жовтня 1928 р. по січень 1929 р. зафіксовано 292 випадки терористичних актів⁴.

На ґрунті самооподаткування почали зустрічатися поодинокі випадки закликів “куркулів” до повстання. В селі Справному Криворізької округи “куркулі” агітували: “Візьмемо гвинтівки і палиці та підемо проти Радвлади, так як комуністична партія не хоче розуміти селян, а коли так, то селяни організують повстання”⁵.

Намагаючись ухилитись від підвищеного оподаткування, яке з 1928 р. стало особливо відчутним, селяни звертались до тактики дроблення своїх господарств, відмови від оренди, ліквідації або приховування частини засобів виробництва. Все більше селян “саморозкуркулювалися” і переїжджали на постійне місце проживання у місто. Саме таку тенденцію зафіксували динамічні обстеження, які в 1927-1929 рр. проводилися в Україні.

Примусовими хлібозаготівлями та селянською позицією, невіршеним землевпорядкуванням режим неухильно і невпинно “електризував” селянське населення. Вочевидь, достатньо було іскри, щоб село вибухнуло. Спочатку, найчастіше воно проявлялося в “волинках” та “баб’ячих бунтах”. Хвиля останніх навесні 1928 р. прокотилася майже по всіх округах республіки, набуваючи в деяких місцевостях, масового характеру. Причому, як визнав голова ДПУ УСРР В.Балицький на засіданні політбюро ЦК КП(б)У в травні 1928 р., чимало антирадянських виступів були спровоковані “адміністративною сваволею”⁶.

Так, в села Мостовому Першомайського округу юрба селян з навколишніх сіл, переважно жінки, чисельністю до 200 чоловік, змусила уповноваженого районного комітету партії більшовиків та райвиконкому для “утихомирення селян” роздати біля 200 пудів хліба⁷. В селі Гвоздавка того ж округу селянки не дозволили вивезти заготовлене зерно. Аналогічні події мали місце ще в п’яти селах цього округу⁸. Як змушені були визнати у своїх зведеннях компартійно-радянські працівники, головну роль в цих подіях відігравали біднота і жінки, які діяли досить організовано. В селі Кам’янка Запорізького округу вже близько 600 селян більше двох годин блокували будинок райвиконкому, вимагаючи хліба. “Серед мітингуючих, — як визначалося в інформаційному зведенні ДПУ, — “було чуто антирадянські вигуки”⁹. Хвиля “баб’ячих демонстрацій” охопила всі райцентри Мелітопольського округу¹⁰. В листопаді 1929 р. масові демонстрації з вимогами до місцевої влади відмовитися від насильницьких методів хлібозаготівель пройшли по селах Криворізького округу. Ці виступи, як і всі інші, були придушені співробітниками ДПУ та міліції за допомогою масових арештів.

Наприкінці 20-х рр. по селах України знову прокотився “червоний півень” — підпал, улюблена зброя селянських заворушень усіх часів. Значно поширився й “тероризм” селян. Серед форм опору, спрямованих проти примусових хлібозаготівель, починаючи з липня 1929 р., тобто з початку

наступної хлібозаготівельної кампанії (1929/30 р.) і до 4 листопада 1929 р., застосовувалися підпали, всього — 78, далі йдуть: побиття — 28, замах — 14, вбивства — 11, поранення — 9, майнове пошкодження — 2. Якщо по Союзу зафіксовано всього 973 антирадянських прояви, то по Україні — 142, далі йдуть: ЦЧО — 131, Сибір — 100. Серед арештованих за невиконання хлібозаготівель за вказаний час Україна посідала друге місце — всього 4393 особи, в тому числі за економічні злочини — 2310 і за “контрреволюційні” — 2083. Всього по Союзу за цей час арештовано 28344 особи. Серед 2083 арештованих за “контрреволюційні” злочини: куркулів — 1784, середняків — 196, бідняків — 76, інших — 27 осіб.¹¹

У спецзведенні “Про терористичні прояви на Україні з 9 по 20 вересня” (1928 р.) фіксувались здійснені терористичні акти: вбивств — 2; підпалів — 30; поранень і побиття — 6; замахів на вбивство — 8; політичних хуліганств — 3. Попередньо було встановлено, що терористичні акти було здійснено на ґрунті: хлібозаготівель — 12; землепорядкування — 12; колективізації — 11; проти роботи активістів — 11; решта 3 — не визначено. Терористичні акти спрямовувалися проти: активістів — у 26 випадках; колективістів — у 10 випадках; голів сільрад — у 5 випадках; членів сільрад — у 4 випадках; представників РВК — у 2 випадках; голів хлібозаготівельних комісій — 1 випадок; голів сільськогосподарських товариств — 1 випадок; голів КНС — 1 випадок¹².

Найбільше діставалося активістам. За два тижні проти них було скоєно 26 терористичних акти. Спецзведення далі фіксує соціальний стан арештованих. Серед звинувачених в здійсненні терористичних актів 48 осіб: 16 — куркулів, 14 — заможних, 2 — середняків, 2 — бідняків, 1 — священник, 13 — не виявлено¹³.

Найбільш помічено тих, хто брав участь у терористичних актах — “куркулі і заможники”, тобто ті, кому було що втрачати.

Якщо за одинадцять місяців 1928 р. було зареєстровано 305 випадків терору проти представників влади і радянських

активістів, то за цей же період 1929 р. ця цифра зросла до 1120¹⁴. Однак все це поки що не виходило за рамки поодиноких спорадичних виступів, які режим жорстко переслідував.

Небезпека подібних дій селян полягала не стільки в них самих, скільки в тому резонансі, який вони мали в суспільстві. Насамперед це торкалося настроїв робітників та червоноармійців.

В кінці 20-х рр. по країні прокотилася хвиля хвилювань у робітничому середовищі, викликаних зростанням норм виробітку та погіршенням рівня життя, зокрема постачання продовольства. Зростанню невдоволення робітників політикою режиму “сприям” зв’язок значної їх частини з селом. Погіршення свого становища робітники відверто тлумачили як наслідок надзвичайних заходів режиму в ході хлібозаготівель. Робітники використовували першу-ліпшу можливість, перш за все різноманітні збори, що провадилися режимом, для проголошення своїх вимог. Одне з перших місць серед них займали питання забезпечення продовольством. В своїх доповідних записках в ЦК КП(б)У відповідальні працівники неодноразово відмічали, що збори на будь-яку тему неодмінно зводяться до питання про хліб. У виступах, запитах, запитаннях робітників все частіше лунала теза: “хліб у селян забирають, а робітники з голоду мруть”¹⁵. Особливий протест у робітників викликав експорт хліба, що продовжувався.

Селянське невдоволення поступово проникало і в армію, що було найбільш небезпечним для режиму. Цьому сприяли листи, які селяни-червоноармійці отримували з дому, а також розповіді тих, хто повертався з відпусток, про становище на селі. Звертають на себе увагу випадки пошуку захисту у червоноармійців і військових частин: “куркулі” села Груздівка Зінов’ївської округи надіслали делегацію в один із полків Сиваської дивізії, прохаючи у них захисту. Звичайно, як того і треба чекати – делегація в казарми не була допущена¹⁶.

І хоча більшість селян-червоноармійців вбачала в подіях, що відбувалися на селі, лише свавілля з боку місцевих партійно-

державних працівників, частина з них все-таки починала розуміти дійсну суть речей, розуміти, що села наближується до збройного повстання, придушувати яке, як і на початку 20-х рр, пошлють армію.

Починаючи з кінця 1927 р. інформаційні зведення ДПУ і особих відділів все частіше починають фіксувати випадки розмов серед червоноармійців з приводу можливих подальших подій і позиції, яку вони мають зайняти. В найбільш узагальненій формі вони зводилися до думки: “Незабаром повинно відбутися повсюдне повстання. Нас пошлють на придушення, але ми не підемо. Комуністи бажають придушити повстання, але це їм не вдасться”¹⁷. Поступово ці розмови поміж собою переростали в більш активні форми прояву невдоволення. Так, в Тирасполі червоноармієць місцевого гарнізону підійшов до черги, яка стояла за хлібом, і почав агітувати: “Все це відбувається з вини радянської влади. Треба щоб населення не боялося Червоної армії та виступало, так як у випадку виступу вона стане на бік населення”¹⁸.

За таких обставин селянські заворушення, що постійно йшли по висхідній, наприкінці 1929 р. переросли в збройні виступи. На жаль, змалювати повну картину того, що відбувалося в українському селі взимку 1929/30 р., до цього часу немає можливості. У розпорядженні вчених маються лише уривчасті відомості, з яких не можна скласти загальну картину селянських повстань. Так, відомо, що озброєний загін селян чисельністю до 200 чоловік діяв в Антонінському районі Шепетівського округу. В Червоноповстанському районі на Одещині сформувалися повстанські загони, в яких одночасно приймали участь і червоні, і антирадянські партизани часів громадянської війни. Вони змогли навіть тимчасово установити свою владу в селях району — Яськи, Троїцьке, Градениці¹⁹. Однак це повстання було швидко й жорстоко придушене.

Особливий розмах селянські хвилювання набули на Поділлі. Вони становили найбільшу небезпеку для режиму, оскільки

серед селян прикордонної смуги існувала специфічна форма протесту проти насильницьких дій влади — перехід кордону. Ці селяни, в свою чергу, ставали джерелом реальної інформації про події, що відбувалися на території УСРР. Це було небажано для режиму, який ретельно створював собі імідж виразника інтересів робітників і селян. За неповними даними, за перше півріччя 1932 р. з прикордонних районів УСРР емігрувало 745 селян, а ще 1130 чол. було затримано при подібній спробі²⁰.

Усього в кінці зими 1930 р. масовими селянськими хвилюваннями було охоплено 16 округів, серед них всі 11 прикордонних: Шепетівський, Бердичівський, Волинський, Коростенський, Тульчинський, Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Вінницький, Одеський²¹ та Молдавська АСРР. Селяни виступали під гаслами: “Нам не потрібна радянська влада, яка грабує селян”, “Геть комуністів, які ведуть країну до погибелі”, “Замінити сільради старостами”. Наприклад, в с. Іршики Старокостянтинівського району селяни, виступили під гаслом: “Нам такої радянської влади не треба. Це не влада, а бандити, Вона нас пограбувала і забрала все”²². Повсталі розганяли сільради, озброювалися, виставляли пікети, копали навколо сіл окопи, посиляли до сусідніх сіл за допомогою або для спільних дій.

Найбільш запеклі сутички між селянами та урядовими структурами спостерігалися в Тульчинському, Могилів-Подільському та Вінницькому округах. Тут селянськими заворушеннями була охоплена територія 343 сільрад. Радянська влада була ліквідована в 73 селях, ДПУ зафіксувало 81 збройний виступ селян²³. В Шепетівському окрузі у зіткненнях з населенням було вбито 15 представників влади, поранено 32 та побито 280 чоловік. Повсталі втратили вбитими та пораненими 49 чоловік, 104 чоловіка було побито, більш ніж 2 тис. арештовано²⁴. Майже одночасно почалися хвилювання в Бердичівському окрузі, придушені тільки в квітні. На придушення повстання селян с. Михайлівка Дунаєвського

району влада змушена була кинути полк кінноти й артилерію. Після встановлення порядку було заарештовано всіх чоловіків віком понад 15 років. 300 осіб, з них 50 жінок було відправлено до концтаборів²⁵.

Усього, за неповними даними, в селянських повстаннях та заворушеннях в Україні на початку 30-х рр. прийняло участь понад 40 тис. чоловік²⁶.

Перед компартійно-радянською верхівкою країни знову виникла загроза нової громадянської війни. За цих умов вона змушена була визнати ситуацію в країні надзвичайною. Намагаючись збити хвилю селянських виступів, влада, з одного боку, тимчасово зменшила тиск на селянство, особливо в прикордонних районах, а з іншого – вжила нагальних заходів для придушення селянських хвилювань. Зокрема, на Поділля (один з районів найбільш масового селянського руху) був посланий голова ДПУ УСРР В.Балицький. В його розпорядження, окрім частин НКВС, надавались значні сили регулярної армії.

Селянський збройний рух кінця 20-х рр. так і не набув того розмаху, яким він відзначався на початку десятиріччя. Перш за все, це було зумовлено змінами, які відбулися на селі за цей час. Протистояння різних верств селян, яке майстерно підтримувалося режимом, не зникло навіть під загрозою знищення самого селянства. Більш того, в деяких місцевостях, де протистояння між селянами були найбільш гострими, біднота та наймити ставали прямими поборниками режиму, виказуючи тих, хто приймав участь у заворушеннях. Позиції влади на селі також були набагато міцнішими ніж на початку 20-х рр., що давало їй можливість більш рішуче й послідовно провадити свою політику.

Ще одним фактором, що перешкодив розмаху збройного опору селян, можна вважати завбачливі дії режиму, який завжди ставився до селянства з недовірою. До них, перш за все, слід віднести майже поголовне роззброєння селян, яке послідовно провадилося протягом 20-х років. За цей час у селян не тільки

була вилучена зброя, накопичена за роки громадянської війни, а й зброя, традиційно присутня на селі: мисливська, зброя лісників тощо. Це призвело до того, що в разі прямих збройних сутичок добре озброєним армійським частинам протистояли селяни, озброєння яких в переважній більшості складалося з кіс, вил та цепів. Це кінець кінцем й зумовило швидке придушення селянського збройного руху кінця 20-х – початку 30-х рр.

Придушення збройних виступів зими 1930 р. зовсім не означало припинення виступів селян. Вже наприкінці 1931 – на початку 1932 р. органи держбезпеки констатували, що по кількості масових виступів Україна продовжує займати перше місце – 923 масових виступи з 1630 по Союзу²⁷. За цей же час ОДПУ було виявлено 118 “контрреволюційних організацій” загальною чисельністю 2,5 тис. чоловік. Більшість з них мали повстанський характер²⁸.

В масі спонтанних поривань до збройної боротьби з режимом виділяється своєю організованістю, складом, керівництвом і інтелектом організація “Союз визволення України”, очолювана колишнім петлюрівським офіцером Кіндратом Саваринським. Ця виникла в першій половині 1928 р. у відповідь на зміну курсу більшовицького режиму на селі, запровадження надзвичайних заходів, що розпочиналися примусовими хлібозаготівлями. До її складу входили селяни-власники, колишні повстанці часів “воєнного комунізму”, офіцер петлюрівської армії.

З’явившись на ґрунті загального невдоволення села, викликаного надзвичайними заходами, підсилившись незнищеними підголосками петлюрівщини, організація “Союз визволення України” стає однією з перших організованих формувань в загальному опорі українського села насильницьким хлібозаготівлям, примусовій колективізації та розкуркуленню.

У “Меморандумі” начальника ДПУ УСРР Балицького, надісланого Л.Кагановичу, повідомлялось, що на території Вороновського району Вінницької округи організація “Союз визволення України” готувала “збройний виступ проти

Радянської влади під лозунгом боротьби за УНР”. Організація охоплювала кілька сіл району: Волеводівку, Війтівці, Арсенівські хутори, Ганщину і інші. До її складу входило більше 30 осіб. Згідно розробленого плану, 25 повстанців організації мали захопити в економії цукрозаводу коней. Звідти кінними повстанськими загонами зробити напад на кілька радянських відділів міліції, там озброїтись і поповнити загін з числа арештованих. “Саваринський передбачав здійснити вдень наліт на районні радянські і партійні установи і розгромити їх, роздобути грошей і відкрито виступити перед населенням з закликком до повстання, як шляхом успішної агітації, так і через розповсюдження серед населення спеціальної відозви”. Повстанці розраховували поповнити власні сили з числа невдоволеного населення і територіальних військових частин, при допомозі останніх планувалося захоплювати окружні центри. “Кінцева мета повсталих — повалення Радянської влади і встановлення влади УНР”, — визначалось в “Меморандумі”.

Агентурі вдалося визначити час і місце виступу, і за годину до початку операції “зняли всіх повстанців”. Органи ДПУ арештували 23 членів організації та п’ять постачальників зброї для повстанців.

Під час арешту Кіндрата Саваринського при ньому був револьвер “Кольт”, 5 топографічних карт, рукопис відозви “Союз визволення України”.

“Таким чином, — підсумовував голова Балицький, — виникнення Вороновицької повстанської організації є результатом діяльності петлюрівця Саваринського — виразника сьогоднішньої озлобленості куркульства, що зросла на ґрунті і проведенні останніх кампаній на селі. (курсив наш)”

Відозва “Союзу визволення України” пронизана ідеєю непокори більшовицькому режиму, в якому повстанці вбачали повернення до кріпосного права, “яке давно забуте нашими предками”. Позбутися “більшовицького ярма, голоду і

“кріпосного права” можливо лише за умови збройної боротьби з режимом: “Хто не хоче гинути з голоду, тягти більшовицьке ярмо і обробляти кріпосне право — до зброї!”. Відозва заперечувала несправедливі і нереальні податки на селі: “Більшовики дійшли вже до такого нахабства, що зумисне пограбувавши весь наш хліб, змушують голодувати, придумують різноманітні непосильні податки, обкладають все те, що є і чого немає, самі ж, окрім шкіродерства нічого не роблять, а тільки п’ють і гуляють”. Шлях до свободи вбачали у збройній боротьбі: “Скинемо більшовицьке ярмо і заведемо дійсну республіку Рад, де кожен буде вільним і буде працювати на себе”. Вільна торгівля для селянина — умова правильної його життєдіяльності, а тому: “Вільна торгівля, вільна праця, — все для кожного, за його здібностями. Земля — селянам, без кріпосного права!”²⁹.

Можна по-різному оцінювати наявність, розмах та діяльність цих організацій. Однак, на нашу думку, беззаперечно одне: вони існували, хоча можливо не з тим розмахом та не з тими задумами, що їм приписували чекісти. Їх існування свідчило що селянство все більше починало усвідомлювати необхідність організаційного об’єднання.

До антирежимного спротиву селян можна віднести й спроби вести агітацію. І по цій формі спротиву, за свідченням ОДПУ, Україна займала перше місце. Основна кількість листівок, як відзначалося в секретно-оперативних зведеннях, за своїм змістом була повстанською (48%) та антиколгоспною.

Таким чином, можна констатувати, що на початку 30-х рр. невдоволення селян продовжувало йти по висхідній. Майже в кожному зведенні ОДПУ про становище на селі влітку 1931 р. говорилося про погіршення політичних настроїв. Продовжувалися фіксуватися чисельні випадки відмов від роботи цілих груп. Ці документи все більше походили на оперативні зведення з районів охоплених загальною громадянською непокорюю.

Саме загроза громадянської війни обумовила для режиму необхідність терміново “провчити” селян. Це вилилося в ту жорстку, майже людиноненависницьку політику, яку режим почав проводити в Україні. Мається на увазі свідомо влаштований голодомор початку 30-х рр. Режим добре пам’ятав, що саме голод зумовив швидке згасання повстанського руху селян початку 20-х рр.

Небачений за масштабами і наслідками голод зломив активний опір селян. Селянський рух у районах охоплених голодом, усі більш набувало характеру пасивного опору (псування майна, відмова від роботи). Своєрідною формою пасивного спротиву селян політиці колективізації можна вважати й виходи з колгоспів. Тимчасове зменшення тиску викликало негайний та масовий вихід селян з колгоспів. Так, після якщо за червень 1932 р. було подано 14055 заяв про вихід з колгоспів, а за першу декаду липня вже 13743 заяв³⁰.

Голодомор не тільки став кінцем селянського руху. Він також завдав смертельного удару по селянству взагалі.

ПРИМІТКИ

¹ Ленін В.І. ПЗТ, т.43, с.203.

² Сталін Й.В. Твори, М.,1949, т.11, с.4.

³ Кульчицький С.В. Ціна “великого перелому”. К.,1990. – С.59-60

⁴ Центральний державний архів громадських об’єднань України (Далі — ЦДАГО України). — Ф.1. — Оп.20. — Спр.3018. — Арк.62

⁵ Трагедия советской деревни: коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы Т. 1. Май 1927 - ноябрь 1929 гг. / Под ред. В.Данилова, Р.Маннинг, Л.Виоллы — М.: РОССПЭН, 1999. — С.195-196.

⁶ ЦДАГО України. — Ф.1, — Оп.16. — Спр.6. — Арк.51-52.

⁷ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.2648. — Арк.10.

⁸ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.2643. — Арк.10об, 11.

⁹ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.2751. — Арк.64.

¹⁰ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.2751. — Арк.29.

-
- ¹¹ Трагедия советской деревни... — Т. 1. Май 1927 - ноябрь 1929 гг. - С.743; ЦДАГО України. — Ф.1. - Оп.20. - Спр.2989. — Арк.-247
- ¹² Там же. — Ф.1. - Оп.20. — Спр.2990. — Арк.1
- ¹³ Там же. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.2987. — Арк.1
- ¹⁴ ЦДАГО України. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.2751. — Арк.45; Свободная мысль. — 1992. - № 9. - С.71.
- ¹⁵ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.2643. — Арк.30об.
- ¹⁶ Советская деревня глазами ВЧК — ОГПУ — НКВД. Документы и материалы В 4-х т./ Т.2. 1923- 1929/ Под ред. А.Береловича, В.Данилова. — М.: “РОССПЭН”, 2000. — С.991.
- ¹⁷ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.29, спр.2751, арк.33.
- ¹⁸ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.2751, арк.33.
- ¹⁹ Кульчицкий С.В. Ціна “великого перелому”. - С.110-111.
- ²⁰ Трагедия советской деревни... — т.3, С.421
- ²¹ ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.3195, арк.12.
- ²² ЦДАГО України. — Ф.1, оп.20, спр.3195, арк.1-12.
- ²³ Свободная мысль. - 1992 - № 9. - С.74.
- ²⁴ Свободная мысль. - 1992 - № 9. - С.73.
- ²⁵ Вінниченко І. Україна 1920 - 1980-х: депортації, заслання, вислання. - К.,1994. - С.22.
- ²⁶ Р.Конквест. Жнива скорботи. - К.,1993. - С.174.
- ²⁷ Трагедия советской деревни... — т.3, С.445.
- ²⁸ Там же, С.421.
- ²⁹ ЦДАГО України — Ф.1. — Оп.20. — Спр.2800. — Арк.232
- ³⁰ Трагедия советской деревни... — С.439.